

NOTE DE LINGVISTICĂ LATINĂ

DE

I. FISCHER

Lat. quinauicenaria

Cuvîntul este un ἀπαξ λεγόμενον și apare la Plaut, *Ps.*, 303 :

Perii! Annorum lex me perdit quinauicenaria.

Este un derivat, desigur cu intenții humoristice, de la numeralul *quini uiceni* și se referă la *lex Plaetoria* care prevedea că tinerii de sub 25 de ani nu puteau contracta împrumuturi valabile, anulînd în același timp împrumuturile contractate de aceștia și pedepsind pe creditor ; de aici desperarea eroului plautin, care nu putea găsi credit din cauza acestei legi.

Problema care se pune este de a explica vocala *-a-* dintre cele două elemente ale numeralului. Cantitatea vocalei nu ne poate ajuta la găsirea unei soluții, deoarece, aflîndu-se la timpul slab al unui troheu (versul este septenar trohaic), ambele cantități sînt posibile. Nu poate fi vorba de a considera vocala *-a-* drept vocală de legătură între două elemente ale unui cuvînt compus : ar fi unicul exemplu ; amintim că, atribuindu-i acest rol, unii editori, începînd cu Bergk¹, citesc *quiniuicenaria*.

Pentru a da o explicație corectă, trebuie să pornim de la faptul că, din punct de vedere morfologic, numeralul *quini uiceni* nu este socotit de vorbitorul latin drept un cuvînt compus de tipul *undecim* sau *duodecim*, ambele elemente avînd flexiunea independentă. La numeralele de acest fel, și afixele se atașează ambelor elemente : de la *uiginli tres* ordinalul este *uicesimus tertius* (în timp ce la *undecim* este *undecimus*) etc. Deci, pentru a construi un derivat cu sufixul *-aria* de la *quini uiceni* conform regulilor limbii latine, ajungem la **quinaria uicenaria*, formă greoaie la care poetul a renunțat în favoarea unei forme haplogoice, *quinauicenaria*². Din sufix a rămas în primul element numai vocala *-ă-*.

¹ *Hall. Progr.* 2 August 1862, p. 3, ap. A. Lorentz, ed. *Pseudolus*, 1876, p. 261.

² Sistemul acesta de simplificare poate fi comparat cu compusele germane duble, de tipul *Laut-und Formenlehre*, în care *-lehre* se atașează, după sens, ambelor elemente, sau, mai aproape de situația latină, cu rom. *Păsări-Lăși-Lungilă* pentru *Păsărilor-Lășilor-Lungilă* (frecvența pronunțare *Păsări-Lăși-Lungilă* dovedește neînțelegerea formației de către unii vorbitori, sistemul fiind în romînește tot atît de neobișnuit ca și în latinește).

Lat. *ordo* «principiu»

Trecînd în revistă sensurile cuvîntului *ordo*, A. Ernout (Ernout-Meillet³, p.829) ajunge la concluzia că «des Latins ne sentaient pas une parenté entre *ordo* et *ordior*». Această concluzie se bazează pe faptul că *ordior* înseamnă «a începe» iar *ordo* «șir, rang» etc. Într-adevăr, de la sensul de bază, tehnic, al lui *ordior* «a urzi, a începe o țesătură» s-au dezvoltat sensuri secundare, foarte frecvent întrebuițate, în care ideea de «început» predomina, iar de la sensul de bază al lui *ordo* «ordinea firelor într-o urzeală» s-au dezvoltat numeroase sensuri în care semnificația tehnică s-a pierdut, menținîndu-se aceea de «ordine, rang». În felul acesta, cele două cuvinte s-au depărtat și legătura lor etimologică a fost ruptă în conștiința vorbitorilor.

Totuși, asemănările formale au dus la o nouă apropiere, pe alte baze (fenomen numit «atracție paronimică»); e vorba de un sens neînregistrat în dicționare și care apare la Rutilius Namatianus, I,140 :

*Ordo renascendi est crescere posse malis*¹.

Singura traducere posibilă pare să fie «Principiul renașterii este de a putea crește în mijlocul nenorocirilor». Sensul «principiu» al lui *ordo* nu poate proveni prin evoluție normală din celelalte semnificații ale cuvîntului; singura explicație pe care o vedem e apropierea de verbul *ordior* «a începe» și de unele derivate ale lui cu valoare filozofică, în special *primordium* (atestat la Lucrețiu sub forma descompusă *ordia prima* «principii, elemente»).

Dacă explicația noastră e corectă, am avea aici un caz în care deetimologizarea datorată unor cauze semantice este anulată, cel puțin parțial, de menținerea asemănării formale.

Din «preistoria» fonologiei: Priscian

Pentru un viitor istoric al fonologiei, oferim aici o fișă.

Vorbînd despre aspirație, Priscian (GLK, II, 18-19) folosește criteriul funcțional pentru a distinge valoarea aspirației inițiale («spiritul aspru») de aceea care însoțește articularea oclusivelor aspirate: *si dicam «Erennius» absque aspiratione, quamuis uitium uidear facere, intellectus tamen permanet; consonantibus autem sic cohaeret, ut eiusdem penitus substantiae sit, ut, si auferatur, significationis uim minuat prorsus, ut si dicam «Cremes» pro «Chremes»* («dacă aș spune *Erennius* fără aspirată [pentru *Herennius*], deși aș da impresia că fac o greșeală, înțelesul totuși se menține; de consoane însă [aspirația] este într-atît de legată încît face corp comun cu acestea, încît, dacă e eliminată, schimbă total valoarea semnificației, ca, de exemplu, dacă aș zice *cremes* [=să arzi] pentru *Chremes* [nume propriu]»).

¹ O formulare asemănătoare se găsește, ceva mai devreme, la Sidonius Apollinaris, *Carmina*, 7, 7:

cui [= Romae] fixus ab ortu

Ordo fuit creuisse malis.

Ordo pare să aibă aici sensul «destin, ceea ce e hotărît de la început, din principiu». E posibil ca Rutilius să fi cunoscut textul sau ca amîndoi poeții să se fi inspirat dintr-o sursă comună.

ЗАМЕТКИ ПО ЛАТИНСКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

1. Прилагательное *quinaucenaria* (Plautus, *Pseudolus*, 303) происходит из упрощения **quinaria uicenaria*; таким образом, можно объяснить гласную -a-, которая связывает оба элемента сложного слова.

2. В классическую эпоху говорящие уже не ощущали связи между *ordo* и *ordior* (cf. Ernout-Meillet, *Dict. étym.* издание III, стр. 829); так как эти слова были близки по звучанию, то казалось, что связь была восстановлена в позднейшую эпоху: Rutilius Namatianus, I, 140, употребляет слово *ordo* в значении « принцип », « начало ».

3. Для истории фонологии транскрибируется абзац Priscianus (*Grammatici latini*, изд. H. Keil, II, 18—19), в котором грамматист применяет функциональный способ при рассмотрении характера придыхания.

NOTES DE LINGUISTIQUE LATINE

RÉSUMÉ

1. L'adjectif *quinaucenaria* (Plaute, *Ps.*, 303) provient d'une haplogie de **quinaria uicenaria*; c'est ainsi qu'on peut expliquer la voyelle -a- qui relie les deux éléments du composé.

2. Les sujets parlants ne sentaient plus, à l'époque classique, la liaison entre *ordo* et *ordior* (cf. Ernout-Meillet³, p. 829); par attraction paronymique, cette liaison semble avoir été rétablie à basse époque : *ordo* signifie « principe » chez Namatien, I, 140.

3. A l'intention d'un historien futur de la phonologie, on transcrit un passage de Priscien (GLK, II, 18-19), dans lequel le grammairien fait intervenir le principe fonctionnel dans le débat sur le caractère de l'aspiration.